УДК 378. 015. 31
DOI 10.31652/2415-7872-2021-66-58-65

РОЛЬ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН В ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Каплінський В. В., Тетерук Р. О.

У статті обгрунтовується один з важливих чинників ефективності особистісного і професійного становлення майбутнього вчителя, що полягає в забезпеченні суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем та здобувачем вищої освіти. Його успіх залежить перш за все від особистості викладача, його прагнення задіювати мотиваційні ресурси майбутніх учителів, умінь переконувати, підводячи до власних висновків, встановлювати доброзичливі стосунки, визнавати досягнення, поважати і підтримувати студента в різних життєвих ситуаціях, викликати віру в себе і в успішність формування особистісних і професійних якостей, забезпечувати активність та ініціативність, а в цілому детермінувати поведінку майбутнього вчителя. Успіх впливу на майбутнього вчителя і його подальше самовдосконалення детермінується правильно побудованою взаємодією, вмінням спілкуватись на рівних за розумної дистанції, повагою, визнанням і безумовним позитивним ставленням до кожного студента. В цьому процесі викладач виступає не лише як джерело знань, а як наставник, функція якого полягає у педагогічній підтримці студента на шляху його становлення як особистості і як професіонала. Суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «викладач-студент», сприяючи розвитку професійної самосвідомості, потреби в особистісному зростанні і мотиваційній готовності до професійного становлення майбутнього вчителя, дають початок розгортанню цього процесу, відкривають нові перспективи реалізації потенціалу особистості кожного студента, роблять його здатним свідомо виробляти власну стратегію професійного становлення. Основою суб'єкт-суб'єктних взаємин є діалогічна взаємодія, оскільки вона сприяє забезпеченню взаємного контакту зі студентами, що створює сприятливі умови для ефективного впливу з метою їх включення в процес становлення та зміцнення мотивації. Взаємний контакт базується на емоційній єдності та взаємосприйнятті суб'єктів педагогічної взаємодії.

Ключові слова. *Особистісно-професійне становлення, взаємодія, суб'єкт-суб'єктні відносини, діалогічні відносини, взаємний контакт, педагогічний авторитет.*

THE ROLE OF TEACHER-STUDENT RELATIONS IN THE PERSONAL-PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS

Kaplinsky V. V., Teteruk R. O.

The article substantiates one of the important factors in the effectiveness of personal and professional development of the future teacher, which is to ensure the relationship between a university teacher and his students. Its success depends primarily on the personality of the teacher, his desire to use the motivational resources of future teachers, the ability to persuade, to lead students to making their own conclusions, to establish friendly relations, recognize achievements, respect and support students in various life situations, to inspire confidence in themselves and in successful formation of their personal and professional qualities, to provide activity and initiative, and in general to determine the behavior of the future teacher. The success of the influence on the future teachers and their further self-improvement is determined by properly constructed interaction, the ability to communicate on equal terms at a reasonable distance, with respect, recognition and unconditional positive attitude towards each student. In this process, the teacher acts not only as a source of knowledge, but as a mentor, whose function is to provide pedagogical support to the student on the path of his development as a person and as a professional. The relations in the system "teacher-student", promoting the development of professional self-awareness, the need for personal growth and motivational readiness for professional development of the future teacher, give rise to this process, open new prospects for the potential of each student, make them able to consciously develop their own strategy of professional development. The basis of the teacher-student relationships is dialogic interaction, as it helps to ensure mutual contact with students, which creates favorable conditions for effective influence in order to involve them in the process of formation and strengthening motivation. Mutual contact is based on emotional unity and mutual perception of the participants of pedagogical interaction.

Keywords: *personal-professional formation, interaction, teacher-student relations, dialogical relations, mutual contact, pedagogical authority.*

Дані вікової психології та педагогіки свідчать, що юнацький вік (17-20 р.) є періодом активного як особистісного, так і професійного становлення майбутнього фахівця під час навчання у вищій школі. Істотна особливість цього періоду – усвідомлення своєї індивідуальності, неповторності, формування «Я – образу». Саме цей час є сприятливим і продуктивним щодо створення можливостей для самоактуалізації і самореалізації.

Специфіка цього періоду, як відмічають дослідники, в особливій чутливості до моделювання свого особистісного і професійного майбутнього, активності в пошуках сенсу існування, потреби в різноманітності

© Каплінський В. В., Тетерук Р. О.

соціальних відносин і взаємодій. Особистісно-професійне становлення майбутнього вчителя насамперед пов'язано з мотивуванням цієї діяльності, усвідомленням її необхідності та корисності, з регулюванням і зміцненням позитивних мотивів як в особистісному, так і в професійному плані.

Мотивація до педагогічної професії починається вироблятися у студентів вже під час перших лекцій і продовжуються до останніх днів навчання. Але практика показує, що перші навчальні заняття або запалюють інтерес до предмета, або відвертають від нього. Причиною останнього часто стає звичний для багатьох викладачів лише інформаційний, повідомляючий підхід замість мотиваційного, спонукального. Навчальні дисципліни нерідко вивчаються на чисто термінологічному рівні, у вигляді стандартного набору готових знань і схем, внаслідок чого формується байдуже або ж негативне ставлення до них. Натомість головна мета перших зустрічей зі студентами – викликати інтерес до професійно-педагогічної діяльності, дати емоційний поштовх до самовиховання, поставити запитання, на які хотілось би шукати відповіді, викликати допитливість і бажання педагогічного пошуку. «В перші роки навчання в душі студента, – писав О. Чаянов, – повинен бути запалений Прометеїв вогонь жаги до знань. Чим яскравіші враження, тим барвистіші образи перших курсів, тим більший вогонь запалюється в студентській душі, тим спритнішим стає його розум для подальшої роботи, тим сильніший слід залишить його перебування у вищій школі» [19, с.354].

Висвітлення проблеми педагогічній взаємодії на основі положень гуманістичної й когнітивної психології, зокрема суб'єкт-суб'єктних відносин та їх ролі у вирішенні різноманітних проблем, пов'язаних з професійною підготовкою педагога, знайшло відображення в працях В. Галузяка, О. Глузмана, Л. Ковальчук, Я. Коломинського, Є. Коротаєвої, Є. Кролевецької, І. Микитюк, М. Подберезського, О. Радула, Р. Селмана, Е. Унтілової, А. Хоменко та ін. Емоційно-комунікативний аспект педагогічної взаємодії та її особливості, важливі в контексті зміцнення мотиваційної основи професійного становлення майбутнього вчителя, аналізують О. Грейліх, В. Гузєєв, С. Зінченко, Л. Савенкова, Н. Старовойтенко, Б. Фішман, І. Холковська та ін. Проте питання про роль взаємодії викладача і студента в професійному становленні останнього, зокрема в зміцненні мотиваційної основи його особистості, залишається недостатньо дослідженим. У той час багаторічний практичний досвід свідчить, що відносини «викладач-студент», опосередковані навчально-професійною діяльністю, істотно впливають як на професійне, так і особистісне становлення.

Мета статті полягає в дослідженні ролі суб'єкт-суб'єктних відносин, зокрема особистості і авторитету викладача вищої школи в особистісно-професійному становленні здобувачів вищої освіти.

Успіх особистісно-професійного становлення студентів залежить від багатьох умов, але перш за все від особистості викладача, який вміло використовує ці умови. Формування професійних навичок у студентів визначається ерудицією, захопленістю, творчістю, особистісними якостями і стилем діяльності викладача. В цьому плані велике значення мають яскраві приклади з життя і педагогічної діяльності майстрів своєї справи. Недаремно ще Петро І радив тим, хто навчається, регулярно читати «повісті про мужів, що засяяли в науці, бо слухання таких повістей є солодким і до наслідування мудрих цих людей заохочує». Герой роману І. Грекової «Кафедра» професор педагогіки звертається на лекції до студентів з такими словами: «За роки викладання у вищій школі я прийшов до наступного переконання: важливо, *чому вчити*, не менш важливо, *як вчити,* але найважливіше, *хто вчить.* Особистість, захопленість роботою , любов викладача до свого предмету виховує більше, ніж будь-яка повідомлювана ним інформація.

Мотивованість студентів до активної роботи над собою значною мірою залежить від прагнення до цього викладача, завдання якого полягає в тому, щоб створити сприятливі умови і задіяти мотиваційні ресурси майбутніх учителів. Слабкому мотиватору не під силу запустити механізм особистісно-професійного становлення студента. Психологами доведено, що ефект мотивуючих впливів у першу чергу визначається особистістю актуалізатора (за К. Роджерсом – фасилітатора, педагога, що сприяє і полегшує процес професійного зростання) [15], ясністю і конкретністю його намірів, умінням переконувати, підводячи до власних висновків, встановлювати доброзичливі стосунки, визнавати досягнення, поважати і підтримувати студента в різних життєвих ситуаціях, викликати віру в себе і в успішність формування особистісних і професійних якостей, реалізовувати свої можливості, забезпечувати активність та ініціативність, а в цілому детермінувати поведінку майбутнього вчителя.

На стартовому етапі особистісно-професійного становлення найбільшого значення набуває «образ викладача-професіонала», в якого професіоналізм поєднується з загальним світоглядом і високим рівнем внутрішньої культури. Успіх впливу на майбутнього вчителя і його подальше самовдосконалення детермінується правильно побудованою взаємодією, вмінням спілкуватись на рівних за розумної дистанції, повагою, визнанням і безумовним позитивним ставленням до кожного студента. Досить доречним у цьому контексті є твердження К. Ушинського про те, що на розвиток і визначення особистості може впливати тільки особистість, а «причини її магнетизму приховані глибоко в природі людини» [17, с. 23].

Саме особистість викладача є, на наш погляд, найважливішим джерелом професійної мотивації, оскільки саме він впливає на зміни в системі поглядів і оцінок майбутніх учителів, на формування нових цілей, завдань та інтересів, у деякій мірі персоналізуючись у них і стаючи новим смисловим джерелом та діяльним початком професійного становлення. Дослідження свідчать, що намагання окремих педагогів компенсувати індивідуально-специфічний вплив функціонально-рольовим обмежує взаємодію викладачів і студентів, призводить до однобічності їх відносин, породжує проблеми і внутрішні конфлікти, що відкладає негативний відбиток на процес професійного становлення, гальмуючи його.

Високий професіоналізм викладача, який проявляється в читанні лекцій, проведенні практичних занять, організації самостійної роботи, є невід'ємним компонентом функціонально-рольового впливу на студентів, особливо на початковому етапі професійного становлення, оскільки його основі лежать психологічні механізми ідентифікації та наслідування. Тому важливо, щоб сам викладач дотримувався у своїй освітній діяльності декларованих ним педагогічних цінностей.

Доречно зауважити, що викладач виступає не лише як джерело знань, а як наставник, функція якого полягає у педагогічній підтримці студентів на шляху їх становлення як особистості і як професіонала. Викладачеві недостатньо володіти технологіями організації освітньої діяльності, він має бути спроможним зорієнтувати студентів на цей шлях, допомогти визначитись щодо своїх можливостей, підтримувати і педагогічно грамотно сприяти їх успіху.

Ознаки феномену *педагогічна підтримка* були схарактеризовані О. Газманом [4], з поміж яких особливого значення набувають визнання права людини на інтелектуальну, моральну, економічну свободу і соціальну суверенність, яка поєднується з індивідуальною, етичною і соціальною відповідальністю за свої рішення, дії та вчинки. Опираючись на його ідеї, можна стверджувати, що основними завданнями педагогічної підтримки студента в його професійному становленні є допомога в засвоєнні ключових компетентностей педагогічної професії; підтримка роботи над собою; допомога в самовираженні та самоствердженні; забезпечення активного включення в самостійну навчальну і науково-педагогічну діяльність [4].

О. Бондаревська [2] виокремлює два види педагогічної підтримки, які в контексті професійного становлення можуть бути трансформовані як: а) загальна підтримка всіх студентів на основі діалогічного спілкування, взаєморозуміння і співробітництва, залучення до творчості; б) індивідуально-особистісна підтримка через виявлення особистісних проблем і створення ситуацій успіху, підвищення статусу студента у групі та ін. Варто зауважити, що педагогічна підтримка передбачає не прямий, директивний вплив на особистість, а уважне ставлення до індивідуального досвіду кожного студента, його здібностей, потреб, інтересів тощо.

Педагогічна підтримка спрямована на продукування ситуацій вибору, які потребують від студентів самостійності та відповідальності в прийнятті рішень на основі набутих знань, умінь і навичок. Водночас вона сприяє створенню особливої творчої атмосфери, що спонукає студентів до максимального розкриття своїх здібностей та особистісно-професійного самовдосконалення.

Суб’єкт-суб’єктна взаємодія передбачає вплив викладача на студентів, спрямований на сприяння позитивним змінам у їх професійному становленні. Однак ці зміни, як стверджує психолог Б. Ломов, детермінуються довірою або недовірою до педагога, інформація якого може бути корисною і правильною, але «не прийнятою, не пропущеною фільтром через закритість каналу довіри» [11].

Категорія *взаємодія* досліджуються як в точних, так і в суспільних науках і відноситься до однієї з універсальних і багатозначних. У контексті дослідження професійного становлення майбутнього вчителя, зокрема його мотиваційної складової, з метою отримання більш повного уявлення про сутність цієї категорії, необхідно розглянути її у зв'язку з категорією «відносини». На важливості фактору відносин наголошував В. Мясищев, визначаючи їх як «інтегративне психологічне утворення» у формі цілісної системи свідомих індивідуальних зв’язків людини з різними сторонами об’єктивної дійсності, що відображає особистісний досвід, визначає дії та переживання [12, с. 16].

Щоб з’ясувати вплив суб’єкт-суб’єктної взаємодії на забезпечення мотиваційної основи особистості студента в його професійному становленні, важливо співставити поняття *суб’єкт-об’єктні і суб’єкт-об’єктні* відносини. Домінуючи досить тривалий час в практиці навчання і виховання, суб’єкт-об’єктний підхід породжував шаблони та стереотипи в організації освітнього процесу, призводячи до деструктивних форм стосунків, однією з яких є диктат та залякування. Суб’єкт-суб’єктні відносини в системі «викладач-студент», сприяючи розвитку професійної самосвідомості, потреби в особистісному зростанні і мотиваційній готовності до професійного становлення майбутнього вчителя, дають початок розгортанню цього процесу, відкривають нові перспективи реалізації потенціалу особистості кожного студента, роблять його здатним свідомо виробляти власну стратегію професійного становлення. Суб'єктно зорієнтований педагогічний процес, насамперед, передбачає орієнтацію на особистість, визнання за нею прав на унікальність, внутрішню свободу, власну думку і позицію, саморозвиток.

Цим можна пояснити посилення інтересу педагогічної науки й практики, особливо впродовж останніх десятиріч, до цієї проблеми, зокрема до гуманізації професійного спілкування (Г. Балл, Н. Щуркова та ін.), до культури педагогічної взаємодії (М. Вейт, І. Булах, Л. Гордін, Н. Зінченко, Г. Микитюк та ін.) Психологами та педагогами розроблені основні вимоги до відносин у системі «викладач – студент», від дотримання яких залежить якість освітнього процесу у ЗВО і його спрямованість на професійне становлення студентів.

А. Хоменко розглядає суб'єкт-суб'єктні відносини як емоційний, когнітивний, ціннісно-змістовний «взаємообмін з прирощенням», в результаті якого відбувається взаємозумовлене особистісне зростання студента. Такі відносини, на її думку, передбачають свідомий, продуктивний і інтенсивний розвиток та саморозвиток майбутнього вчителя, паралельно з яким також відбувається особистісно-професійне самовдосконалення викладача [18, с. 69]. На основі аналізу наукових досліджень, власної педагогічної діяльності А. Хоменко виокремила умови ефективності функціонування суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем та студентом, які були враховані нами в організації процесу професійного становлення: 1) ціннісне ставлення до особистості з урахуванням професійних інтересів кожного студента; 2) діалогічність педагогічного спілкування; 3) залучення студентів до різних форм науково-дослідницької діяльності, що підвищує значущість відносин суб'єктів; 4) співробітництво і співтворчість у відносинах; 5) опора на рівень культури та компетенції учасників взаємодії як фактору їх особистісного розвитку [18].

Досвід викладацької діяльності переконує, що суб'єкт-суб'єктні відносини не зможуть успішно сформуватись за відсутності особистісно орієнтованого діалогу рівноправних суб'єктів, без відмови від авторитарності як своєрідного професійного комплексу, що проявляється у безапеляційності, повчальності, моралізаторстві, без визнання права студентів на індивідуальність і своєрідність. Вони виникають лише в режимі взаємної довіри і їхня роль полягає, передусім, у спрямуванні освітнього процесу на забезпечення особистісного зростання студентів, їхнього становлення як суб'єктів майбутньої професійної діяльності.

Суб'єкт-суб'єктні відносини, по-перше, передбачають обов'язкову наявність емоційно-психологічного простору, що забезпечує комфортне спілкування викладача та студента та створює умови для прояву емоційного благополуччя учасників взаємодії, по-друге, ціннісно-нормативну єдність, що веде до зближення викладача і студента і проявляється в демократичності їхніх дій при цілепокладанні, виборі шляхів реалізації поставлених цілей. Вони, сприяючи професійному становленню, забезпечують також особистісне зростання майбутнього педагога. А це важливо, адже незрілі в особистісному відношенні вчителі, не можуть сприяти гармонійному особистісному розвитку учнів. Для цього, окрім педагогічних і спеціальних знань, необхідна відповідна «особистісна самоорганізація, внутрішня свобода, професійна педагогічна культура», оскільки ефективність формування особистісного досвіду іншої людини залежить від наявності власного [16, с. 173].

Однією із форм суб'єкт-суб'єктних відносин є *партнерська взаємодія*, що проявляється у співтворчості викладача і студента, основною ознакою якої є співробітництво його учасників як результат перебудови їх рольових відносин у рівноправні. Ідея партнерства у взаємовідносинах суб'єктів навчальної діяльності досить актуальна в сучасній педагогіці, що потребує створення сприятливих умов для її реалізації в освітньому середовищі.

Нам імпонує точка зору дослідниці цього феномену В. Оніпко, яка партнерство відносить до інноваційних форм взаємодії, адже проблема становлення партнерських відносин в системі вищої професійної освіти знаходиться в площині інноваційної освітньої діяльності, оскільки «партнерство руйнує стереотип педагогічного мислення в сфері відносин викладач-студент» [13, с. 198]. Партнерські взаємини викладача і студента як незалежних особистостей, на думку В. Оніпко, яку ми поділяємо, будуються на принципах добровільності, рівності, рівнозначимості і доповнюваності учасників освітнього процесу, припускаючи широкий спектр стратегій співпраці між ними і створюючи умови для прояву власної позиції та особистісної незалежності майбутнього педагога, що сприяє його самореалізації [13, с. 198].

Погоджуємось із тим, що найуспішнішою стратегією партнерської взаємодії викладача та студентів є стратегія співробітництва в сумісній діяльності суб'єктів спілкування, коли їхні цілі узгоджуються і задовольняються зусиллями обох сторін, що унеможливлює конфліктність. При цьому викладач не повинен неухильно нав'язувати свою думку, мету, він повинен синтезувати їх у студентів шляхом переконання, узгодження, зацікавлення і заохочення. Якщо у студентів з'явиться внутрішня мотивація до пропонованої ним роботи чи завдання, то ефективність цієї роботи зростатиме в рази [13, с. 197], що є важливим у контексті дослідження мотиваційної основи професійного становлення.

При визначенні основних складників суб'єкт-суб'єктної взаємодії та взаємозв'язків між ними ми орієнтувались на процесуальні моделі спілкування, а саме: на трикомпонентну модель В. М'ясищева, яка складається з психічного відображення суб'єктів спілкування, їхніх ставлень і звертання один до одного [12, с. 114-115]; Б. Ананьєва, що включає інформацію про людей і міжособистісні стосунки, комунікацією і саморегуляцією вчинків людини в процесі спілкування та перетворення внутрішнього світу самої особистості [1, с. 60].

Щодо забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин важливим є твердження Б. Ананьєва про внутрішній бік спілкування – «виявлення й формування внутрішніх відносин» [1, с. 79], яке часто здійснюється або крізь «темні окуляри», тобто на основі сформованого негативного ставлення; або крізь «рожеві окуляри» – гіперболізація позитивних характеристик замість адекватної оцінки і сприйняття студента зі знаком «=».

Велике значення має вибір стратегії педагогічної взаємодії викладача та студента як суб'єктів освітнього процесу. Найбільш ефективними є ті стратегії, які не пригнічуючи інтересів студентів, забезпечують ефективне виконання поставлених викладачем завдань щодо мотивації їх професійного становлення. Г. Буш виділив три альтернативних типи відносин: діалогічні, основними характеристиками яких є взаєморозуміння, взаємоповага, злагодженість; антидіалогічні, що характеризуються наявністю «диктаторських прав» з одного боку і відсутністю будь-яких прав з іншого; індиферентні або формальні, природа яких пов'язана з відсутністю зацікавленості у взаємодії [3, с. 30-32].

Основою суб'єкт-суб'єктних взаємин нами була обрана діалогічна взаємодія, оскільки вона сприяє забезпеченню взаємного контакту зі студентами, що створює сприятливі умови для ефективного впливу з метою їх включення в процес професійного становлення та зміцнення його мотивації. Встановлення контакту – це знаходження того «ключа», який призводить до руху весь механізм суб'єкт-суб'єктної взаємодії і сприяє її результативності, забезпечуючи відкритість у спілкуванні. Йдеться про такий контакт, який характеризуються не позицією «над», а позицією рівного, забезпечуючи встановлення «комунікативної єдності», якій притаманні взаєморозуміння і злагодженість.

Суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають не лише особистісну, а й пізнавальну єдність викладача і студента, яка виникає за умови ціннісного для обох сторін змісту навчального матеріалу, а також відбору відповідних методів та прийомів навчання. Зокрема, це проблемні та ситуативні методи, дискусії, дидактичні ігри, що передбачають діалогічні форми спілкування, самостійний пошук знань, створюючи сприятливі умови для активної пізнавальної взаємодії.

Перша реакція, що виникає у студентів під час ознайомлення з новою навчальною дисципліною і при вивченні будь-якої нової теми, це запитання: «Навіщо?». Воно звучить, за словами студентів, «зі всієї сили внутрішньо», і, якщо не знаходить позитивної відповіді, відбувається *відторгнення* змісту, що в свою чергу не лише *гальмує* успішність освітнього процесу, а й *паралізує* його. Такий освітній процес не сприяє професійному становленню. Лише тоді, як свідчать відповіді студентів на запитання анкети щодо мотивації під час вивчення педагогіки, навчання «має силу, значущість», «зацікавлює», «викликає енергію і надихає», коли вони чітко усвідомлюють, навіщо це їм. З іншого боку, студенти зазначають, що здебільшого мотивує такий зміст педагогічних дисциплін, при опануванні якого «працює не лише голова, а пробуджуються емоції і починає працювати серце».

Під час організації процесу професійного становлення майбутнього вчителя, зокрема формування позитивної мотивації до нього, необхідно вирішити: «Що найчастіше гальмує успішність освітнього процесу, заважає «запустити» його, перешкоджає включенню студентів у активну пізнавальну діяльність, сприяючу професійному становленню?»; «У чому може приховуватись «пусковий механізм» успішної навчальної діяльності?»

Ми прийшли до висновку, що так званим «пусковим механізмом» успішного, внутрішньо мотивованого навчання є вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості студента, тобто те, що ми називаємо вихованням у вузькому розумінні. Отже, спочатку має бути вплив на ту сферу, що включає переконання, почуття, погляди, потреби, а потім навчання (навчання через здійснення виховних впливів). Саме тому ми дивились на зміст занять з дисциплін педагогічного циклу не лише очима програми, а і очима студентів, керуючись принципом Д. Карнегі («принципом суниці з вершками»): «Я полюбляю суниці з вершками, а риба любить черв'ячків. Але відправляючись на риболовлю, думаю не про те, що полюбляю я, а про те, що любить риба» [10]. Однак це не означає підлаштовування під смаки студентів.

Важливо наповнювати визначені програмою теми життєво значущим змістом, орієнтуючись на його якісну характеристику. Опорою був досвід педагога Є. Ільїна, на думку якого розум будь-якими способами чинить опір абстрактному знанню, яке «ні сьогодні, ні завтра, ні тут, ні там ніяк себе не проявить» [6, с. 135]. Як правило, актуальним є той навчальний матеріал, що входить в коло особистісно значущих проблем. У протилежному випадку, як свідчать результати анкетування та спостережень, студент найчастіше знаходився «поза змістом», тому що, не викликаючи життєвого, суб'єктивного інтересу, інформація не стимулювала навчального інтересу, а його діяльність була виконанням чужої волі – волі викладача.

«Викликати інтерес, заінтригувати, сформувати потребу, заставити замислитись, включитись в самостійний пошук, викликати післядію, переконати у важливості, вплинути на емоційну сферу» – все це цілі, які супроводжували діяльність, спрямовану на забезпечення професійного становлення майбутнього вчителя.

Багаторічний досвід роботи переконує, що взаємний контакт між викладачем та студентом є тією основною формою суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка, на наш погляд, найбільше сприяє забезпеченню

мотиваційної основи особистості у її особистісно-професійному становленні, але саме той взаємний контакт, який з позицій гуманної психології називається внутрішнім (духовним) і базується на емоційній єдності та взаємосприйнятті суб'єктів педагогічної взаємодії на противагу зовнішньому контакту, що є лише його видимістю або грою в «нормальні стосунки», які під маскою зовнішньої доброзичливості можуть приховувати повну байдужість і навіть антипатію.

Варто наголосити на важливості забезпечення взаємного контакту в ситуаціях першого знайомства зі студентами і значенні того методу впливу на них, що найбільше спрямований на досягнення цієї мети, – методу педагогічно доцільної самопрезентації, оскільки вона забезпечує позитивне ставлення до себе як до педагога. Йдеться про самопрезентацію конструктивну, коли довіра та повага виникає природньо, на відміну від так званих маніпулятивних способів, які пов'язані зі звертанням до певних хитрощів, що приховують небезпеку подальшого розкриття прихованих намірів викладача та розчарування в ньому. А саме: граючи на почуттях самолюбства студентів, почати незаслужено їх хвалити, купуючи таким способом прихильність до себе; дати відчути студентам свою значущість, демонструючи згоду з їхніми поглядами або поведінкою, які насправді викладач внутрішньо не схвалює і не приймає; намагатися купити прихильність до себе обіцянками і нереальними планами тощо [5, с. 297].

Окремо слід наголосити на тому, що успішність впливу залежить від авторитету викладача, що є носієм сугестивного (навіюючого) впливу вже сам по собі. Особливого значення це набуває тоді, коли потрібно забезпечити вплив на глибинні психічні сфери особистості. В такому випадку навіть прямий вплив, який наштовхується зазвичай на внутрішній опір, за наявності авторитету супроводжується «зеленим світлом» для переходу у внутрішній план особистості студентів.

Відомо, що «педагог» перекладається як «дітоводитель», тобто той, що веде за собою інших. Однак, щоб вести за собою інших успішно, зокрема майбутніх учителів на шляху їх особистісно-професійного становлення, викладачу потрібно одночасно «вести» і себе до себе освіченішого, цікавішого, мудрішого, тримаючись того напрямку, що виводить на шлях авторитету. А вже авторитет авансуватиме успіх не лише особисто викладачу і його педагогічним впливам, а й навчальній дисципліні, яку він викладає, оскільки чим вищий авторитет, тим більш важлива для студентів наука, провідником якої він є. Це, в свою чергу, паралельно зміцнюватиме мотивацію до особистісно-професійного становлення.

Авторитет викладача значно посилюється тоді, коли він стоїть на позиціях демократичного стилю спілкування зі студентами. Найкращі результати, як свідчать психолого-педагогічні дослідження, дає той індивідуальний стиль спілкування, який поєднує повагу до студента з розумною вимогливістю до нього. Повага не обов'язково проявляється ззовні, навпаки, вона може навмисно маскуватись під зовнішньою суворістю, вимогливістю, але якщо вона природня, то студенти її відчувають самі. О. Бальзак переконував: «Суворість, яка виправдана сильним характером, бездоганною поведінкою, яка витончено співвідноситься з любов'ю, навряд чи здатна викликати озлобленність» [14].

Безперечно, що сам собою авторитет не приходить, його становлення обумовлюється багатьма чинниками. Переконливими є результати опитування студентів щодо складових авторитету, узагальнені методом контент-аналізу, які вони найчастіше називали, продовжуючи речення: «*Авторитет викладача вищого закладу освіти в першу чергу залежить від…». По-перше,* студенти зазначали високий рівень знань, ерудицію, загальний світогляд. *По-друге,* належний рівень внутрішньої культури, що передбачає послідовність у своїх діях, стриманість, єдність між словами і вчинками. *По-третє*, наявність власної позиції та прояв індивідуальності, адже, щоб бути авторитетним, викладач повинен», боятись жити в згоді з нав'язаними стереотипами, боятись «бути як більшість», пливти за течією, бути конформістом, котрий сьогодні кричить: «Осанна!», а завтра: «Візьми, візьми, розіпни Його!». *По-четверте,* тактовність, що означає почуття міри та обережність у спілкуванні, вміння спілкуватись не ображаючи, не принижуючи, не зачіпаючи гідність. Іншими, не менш важливими компонентами авторитету респонденти називали неформальний підхід до виконання своїх обов'язків, вміння спілкуватись на рівних, не підкреслюючи своєї вищості; почуття доречного гумору.

Отже, важливість авторитетності викладача обумовлена тим, що успішність його діяльності, спрямованої на професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя шляхом забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, залежить від ставлення студента до викладача, а ставлення вимірюється його авторитетом, який вже сам по собі є носієм сугестивного впливу на майбутніх педагогів.

Узагальнена інформація щодо ролі суб'єкт-суб'єктних відносин в особистісно-професійному становленні здобувачів вищої освіти на основі активної взаємодії викладача і студента, спрямованої на педагогічну підтримку останнього, забезпечення партнерства у відносинах, використання діалогічної стратегії в педагогічному спілкуванні, що в сукупності сприяє формуванню загальнопедагогічної компетентності, знайшла своє відображення на рисунку 1.

Рис. 1. Забезпечення успішності особистісно-професійного становлення здобувача вищої освіти шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента

Висновки виходитимуть за межі звичних узагальнень. Як результат нашого підходу до особистісно-професійного становлення здобувачів вищої освіти на основі забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин представимо анонімні відгуки студентів факультету фізичного виховання і спорту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, отримані шляхом застосування методики незакінчених речень: «Особисто для мене педагогіка була дисципліною, яка надихнула до подальших дій. Кожна пара мала сенс, несла в собі щось важливе і карбувалась в голові висновками. Вся підібрана інформація влучала в ціль і змушувала задумуватись і діяти; «Підсумовуючи всі мої думки, можу сказати, що пари з педагогіки дали добру основу і початок, а також заохочують до нових звершень»; «Особисто для мене педагогіка була дисципліною, яка відкривала очі на вчительську діяльність. Якщо раніше я думала, що нічого цікавого в цій професії нема, то зараз кардинально змінила свою думку»; «Педагогіка, особисто для мене, була предметом, який допоміг мені віднайти і зрозуміти себе. Бажання вчителювати в мене не було. І тут я побачила, якою цікавою, різнобічною, емоційною та захоплюючою може бути робота вчителя. У мене змінилося ставлення до дітей – я стала розуміти їх і знаходити спільну мову. Знання з цього предмету почала застосовувати на практиці. Як результат – покращення відносин з молодшою сестрою, а головне – захотіла навчати дітей і побачила, що це можливо!»; «Особисто для мене педагогіка була дисципліною, яка вразила нас своєю необхідністю. Чимало дисциплін, які ми вивчаємо, абстрактні і згодом їх не використовують. Цікаво те, що на парі, під час навчального процесу ти можеш навчитися реальних практичних знань. Ти вирішуєш ситуації, які дійсно можуть статися в житті. Відчула, що в мене змінилось ставлення до професії вчителя».

Література

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. / Ананьев Б. Г. – М., 1980. Т. 1. – 230 с.
2. Бондаревская Е. В. Личностно-ориентированное образование: опыт, результаты, парадигмы / Бондаревская Е. В. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 1997. – 297 с.
3. Буш Г. Я. Дидактика и творчество / Буш Г. Я. – Рига: АВОТС, 1985. – 318 с.
4.Газман О. С. Неклассическое воспитание: от авторитарной педагогики к педагогике свободы / Газман О. С. // Ред.-сост. А. Н. Тубельский, А. О. Зверев. – М., 2005. – 125 с.
5. Галузяк В. М. Педагогіка: навч. посіб. / Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 399 с.
6. Ильин Е. Н. Рождение урока / Ильин Е. Н. – М.: Педагогика, 2010. – 175 с.
7. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія / Каплінський В. В. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 154 с.

8.Каплінський В. В. Специфіка і структура комунікативних умінь як інструменту виховного впливу / / Каплінський В. В., Хоронжевський Л. Є. // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. Вип. 34. – Вінниця, 2011. – С. 64–68.
9.Каплінський В. В. Формування методичної компетентності та педагогічної майстерності майбутнього вчителя / Каплінський В. В. // Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціложиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во «Рута», 2016. – С. 300–315.
10. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Карнегі Д. – К.: КМ БУКС, 2016. – 208 с.
11. Ломов Б. Ф. Проблемы общения в психологии / Ломов Б. Ф. // Проблемы общения в психологии. – М.: Наука, 1991. – С. 3–23.
12.Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / Мясищев В. Н. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 356 с.
13. Оніпко В. Розвиток партнерських взаємин між викладачами і студентами на кафедрі ВНЗ III-IV рівня акредитації / Оніпко В. // Витоки педагогічної майстерності. – 2014. – Випуск 14. – С. 193–201.
14. Педагогика в афоризмах и изречениях. Изд. 3-е, дополненное и переработ. Сост. В. В. Чечет, В. В. Чечет. – Минск, 2013. – 111 с.
15. Роджерс К. Р. Гуманистическая психология. Теория и практика / Роджерс К. Р. – Москва: МОДЕК, НОУ ВПО, 2013. – 456 с.
16. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование: поиск новой парадигмы: монография / Сериков В. В. – М., 2001. – 289 с.
17. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / Ушинский К. Д. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 576 с.
18. Хоменко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні / Хоменко А. // Педагогічні науки. – 2015. – № 64. – С. 66–74.
19. Чаянов А.В. Методы высшего образования. Избранные труды / Чаянов А.В. – М., 1991. – С. 354–379.

References

1. Anan'ev B. G. Izbrannye psihologicheskie trudy: v 2-h t. / Anan'ev B. G. – M., 1980. T. 1. – 230 s.
2. Bondarevskaya E. V. Lichnostno-orientirovannoe obrazovanie: opyt, rezul'taty, paradigmy / Bondarevskaya E. V. – Rostov n/D: Izd-vo RGPU, 1997. – 297 s.
3. Bush G. YA. Didaktika i tvorchestvo / Bush G. YA. – Riga: AVOTS, 1985. – 318 s.
4.Gazman O. S. Neklassicheskoe vospitanie: ot avtoritarnoj pedagogiki k pedagogike svobody / Gazman O. S. // Red.-sost. A. N. Tubel'skij, A. O. Zverev. – M., 2005. – 125 s.
5. Haluziak V. M. Pedahohika: navch. posib. / Haluziak V. M., Smetanskyi M. I., Shakhov V. I. – Vinnytsia: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2007. – 399 s.
6. Il'in E. N. Rozhdenie uroka / Il'in E. N. – M.: Pedagogika, 2010. – 175 s.
7. Kaplinskyi V. V. Zahalnopedahohichna kompetentnist uchytelia: osoblyvosti, skladnyky, shliakhy formuvannia: monohrafiia / Kaplinskyi V. V. – Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2016. – 154 s.
8.Kaplinskyi V. V. Spetsyfika i struktura komunikatyvnykh umin yak instrumentu vykhovnoho vplyvu / / Kaplinskyi V. V., Khoronzhevskyi L. Ye. // Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho. Ser. Pedahohika i psykholohiia. Vyp. 34. – Vinnytsia, 2011. – S. 64–68.
9.Kaplinskyi V. V. Formuvannia metodychnoi kompetentnosti ta pedahohichnoi maisternosti maibutnoho vchytelia / Kaplinskyi V. V. // Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilozhyttievoho navchannia: monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. – Zhytomyr: Vyd-vo «Ruta», 2016. – S. 300–315.
10. Karnehi D. Yak zdobuvaty druziv i vplyvaty na liudei / Karnehi D. – K.: KM BUKS, 2016. – 208 s.
11. Lomov B. F. Problemy obshcheniya v psihologii / Lomov B. F. // Problemy obshcheniya v psihologii. – M.: Nauka, 1991. – S. 3-23.
12.Myasishchev V. N. Psihologiya otnoshenij: izbrannye psihologicheskie trudy / Myasishchev V. N. – Voronezh: NPO «MODEK», 1995. – 356 s.
13. Onipko V. Rozvytok partnerskykh vzaiemyn mizh vykladachamy i studentamy na kafedri VNZ III-IV rivnia akredytatsii / Onipko V. // Vytoky pedahohichnoi maisternosti. – 2014. – Vypusk 14. – S. 193-201.
14. Pedagogika v aforizmah i izrecheniyah. Izd. 3-e, dopolnennoe i pererabot. Sost. V. V. Chechet, V. V. Chechet. – Minsk, 2013. – 111 s.
15. Rodzhers K. R. Gumanisticheskaya psihologiya. Teoriya i praktika / Rodzhers K. R. – Moskva: MODEK, NOU VPO, 2013. – 456 s.
16. Serikov V. V. Lichnostno orientirovannoe obrazovanie: poisk novoj paradigmy: monografiya / Serikov V. V. – M., 2001. – 289 s.
17. Ushinskij K. D. CHelovek kak predmet vospitaniya: Opyt pedagogicheskoj antropologii / Ushinskij K. D. – M.: FAIR-PRESS, 2004. – 576 s.
18. Khomenko A. Subiekt-subiektni vidnosyny yak osnova realizatsii suchasnoi paradyhmy vyshchoi osvity v Ukraini / Khomenko A. // Pedahohichni nauky. – 2015. – # 64. – S. 66-74.
19. Chayanov A.V. Metody vysshego obrazovaniya. Izbrannye trudy / Chayanov A.V. – M., 1991. – S. 354–379.